BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA LINGVISTIK KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH METODIKASINING SAMARADORLIGI

Tajbenova Saule Sarsengalievna
pedagogika fanlari doktori, dotsent
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
tajbenova.saule@mail.ru

Annotatsiya: mazkur tezisda boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning lingvistik kompetensiyasini shakllantirishning metodik asoslari, nazariy bilimlarni amaliy faoliyatga tatbiq etish bosqichlari hamda o‘zlashtirilgan bilimlarni diagnostik topshiriqlar yordamida baholash

masalalari yoritilgan. Lingvistik kompetensiyani shakllantirishda grammatik qoidalarni bilish, ularni nutq jarayonida qo‘llash, xatolarni aniqlash va tegishli qoidalar asosida tuzatish ko‘nikmalarining ahamiyati asoslangan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, ona tili, lingvistik kompetensiya, grammatik qoida, bilim, ko‘nikma va malaka, diagnostik topshiriq, imloviy savodxonlik, nutqiy faoliyat, tajriba-sinov.

Zamonaviy boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning lingvistik bilimlarini shakllantirish bilan bir qatorda, ularni amaliy faoliyatda mustaqil qo‘llashga o‘rgatish ham muhim metodik vazifa hisoblanadi. Ona tili darslarida o‘quvchining grammatik qoidalarni bilishi, til birliklarini farqlashi va ulardan to‘g‘ri foydalanishi lingvistik kompetensiyaning muhim tarkibiy jihatlarini tashkil etadi. Shu sababli ta’lim jarayonida bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish bilan cheklanmasdan, ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llash, xatolarni aniqlash hamda qoidalar asosida tuzatish imkoniyatlarini ham rivojlantirish zarur.

Lingvistik kompetensiyani shakllantirishga doir metodik yondashuvlarda til hodisalarini anglash, tahlil qilish, izohlash va nutqda to‘g‘ri qo‘llash muhim o‘rin tutadi. D.S. Karaseva lingvistik kompetensiyaning shakllanganlik darajasini til birliklarini taniy olish, til materialini tahlil qilish, tushuntirish, isbotlash, tasniflash va ularni o‘z nutqida to‘g‘ri qo‘llash amallari bilan bog‘laydi [Карасева Д. С.: 230]. Bu yondashuv boshlang‘ich sinf ona tili darslarida nazariy bilimlarni amaliy topshiriqlar bilan uzviy bog‘liq holda o‘zlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining lingvistik kompetensiyasini shakllantirishda an’anaviy bilim, ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish ishlari bilan bir qatorda, o‘quvchilarning grammatik qoidalardan mustaqil foydalanishiga yo‘naltirilgan metodik yondashuvni tashkil etish muhimdir. Bunda ta’lim jarayoni o‘zaro bog‘liq bosqichlar asosida tashkil etilib, o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirishi, ularni amaliy faoliyatda qo‘llashi va o‘zgalarning nutqidagi xatolarni tegishli qoidalar asosida tuzatishi ko‘zda tutiladi.

Mazkur yondashuvda ikki va uch bosqichli ta’lim mazmunini farqlash mumkin. Ikki bosqichli yondashuv bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishdan bevosita kompetensiyani rivojlantirishga o‘tishni nazarda tutadi. Uch bosqichli yondashuvda esa bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish, ularni kommunikativ faoliyatda qo‘llash hamda o‘zlashtirilgan qoidalarni faollashtirish orqali lingvistik kompetensiyani namoyon etishga alohida e’tibor qaratiladi. Bunday ketma-ketlik o‘quvchilarning qoidalarni nafaqat eslab qolishi, balki ularni amaliy vaziyatlarda ongli qo‘llashi va o‘z yechimini izohlashiga imkon yaratadi.

Lingvistik kompetensiyaning shakllanganlik darajasi quyidagi natijalarda namoyon bo‘ladi:

– til birliklarining talaffuzi, imlosi va qo‘llanish xususiyatlariga doir qoidalarni bilish;

– nutq mahsulini yaratishda tegishli qoidalarga rioya qilish;

– o‘z nutqi va boshqalarning nutqidagi xatolarni aniqlash hamda tuzatish;

– yo‘l qo‘yilgan xatolarni tegishli qoidalar asosida izohlash;

– til birliklarining to‘g‘ri qo‘llanishi yuzasidan boshqalarga asoslangan tavsiyalar berish.

Ushbu natijalarga erishish uchun o‘quvchilarning bilimlarini muntazam diagnostika qilish talab etiladi. M.V. Dubova qarashlariga ko‘ra, o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini aniqlashda yakka tartibda bajariladigan diagnostik topshiriqlardan foydalanish muhimdir [Дубова М.В.: 26]. Bunday topshiriqlar o‘quvchining faqat to‘g‘ri javobni topish qobiliyatini emas, balki uning sababini tushuntirish, tegishli qoidani eslash va amalda qo‘llash imkoniyatlarini ham aniqlashga xizmat qiladi.

Masalan, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin:

– berilgan so‘zlar orasidan imloviy jihatdan to‘g‘ri yozilganini aniqlash;

– xato yozilgan so‘z shaklini topish va tegishli qoidani izohlash;

– berilgan grammatik qoidaga mos til birligini aniqlash;

– so‘z yoki gapdagi xatoni tuzatib, tuzatish sababini tushuntirish;

– yozma ishdagi xatolarni aniqlash va ularni tegishli qoidalar asosida tahrirlash.

Bunday topshiriqlar o‘quvchining qoidalarni o‘zlashtirish darajasini, ularni esga tushirish qobiliyatini hamda amaliy faoliyatda qo‘llay olishini aniqlashga yordam beradi. Shu bilan birga, topshiriqlar mazmuni o‘quvchilarning yoshi, sinfi va o‘rganilgan til materialiga mos bo‘lishi lozim.

Lingvistik kompetensiyani baholashda yozma ishlar, xususan, diktantlardan ham foydalanish mumkin. Bunda o‘quvchilarning muayyan imlo qoidalarini amalda qo‘llashi, so‘z shakllarini to‘g‘ri yozishi va xatolarga yo‘l qo‘ymasligi tekshiriladi. Biroq diktant natijasi o‘quvchining lingvistik kompetensiyasini to‘liq ifodalamaydi. Chunki kompetensiya xatoni aniqlash, qoidani izohlash, til birliklarini tahlil qilish va o‘zgalarga tushuntirish kabi amallarni ham qamrab oladi. Shu sababli diktantni izohli topshiriqlar va mustaqil tahlil ishlari bilan birgalikda qo‘llash maqsadga muvofiq.

M.R. Lvov o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini baholashda mazmun, kompozitsiya, til vositalaridan foydalanish, nutqning ifodaliligi va yozma ishning

savodxonligi kabi mezonlarga e’tibor qaratadi [Львов М. Р.: 464-b]. Ushbu mezonlar o‘quvchilarning nutqiy faoliyatini baholashda muhim bo‘lsa-da, lingvistik kompetensiyani aniqlashda grammatik qoidalarni ongli qo‘llash, xatolarni asosli tuzatish va til hodisalarini izohlash ko‘rsatkichlarini ham alohida hisobga olish zarur.

Shu nuqtayi nazardan, o‘quvchilarning lingvistik kompetensiyasini baholashda quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

– nazariy bilimlar mezoni, til birliklari va ularga oid qoidalarni bilishi;

– amaliy qo‘llash mezoni, qoidalarni og‘zaki va yozma nutqda to‘g‘ri qo‘llashi;

– tahliliy mezon, til hodisalarini taqqoslashi, tasniflashi va xatolarni aniqlashi;

– izohlash mezoni, xatolarni tegishli qoidalar asosida tushuntirishi va tuzatish yo‘lini asoslab berishi.

Mazkur mezonlar asosida tashkil etilgan diagnostik ishlar o‘quvchilarning lingvistik kompetensiyasi qay darajada shakllanganini aniqlash, mavjud qiyinchiliklarni belgilash va keyingi ta’lim jarayonini takomillashtirishga imkon beradi. Taklif etilayotgan metodik yondashuvning samaradorligini aniqlash uchun esa tegishli topshiriqlar tizimini ishlab chiqish, tajriba va nazorat guruhlari natijalarini taqqoslash hamda olingan ma’lumotlarni belgilangan mezonlar asosida tahlil qilish zarur.

Xullas, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning lingvistik kompetensiyasini shakllantirish nazariy bilimlarni o‘zlashtirish, grammatik qoidalarni amaliy faoliyatda qo‘llash, xatolarni aniqlash va ularni asosli ravishda tuzatish ko‘nikmalarini rivojlantirishni talab etadi. Bunda ta’lim jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etish, diagnostik topshiriqlardan foydalanish va baholash mezonlarini aniq belgilash muhim metodik ahamiyatga ega.

Lingvistik kompetensiyani baholash faqat imloviy xatolar sonini aniqlash bilan cheklanmasligi, balki o‘quvchining qoidalarni bilishi, til hodisalarini tahlil qilishi, o‘z xulosasini izohlashi va qoidalarni mustaqil qo‘llashini ham qamrab olishi lozim. Taklif etilayotgan yondashuv samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali tekshirish uning boshlang‘ich sinf ona tili ta’limidagi metodik imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Дубова М.В. Диагностирующее задание как средство измерения образовательных компетентностей. Начальная школа. – М.: 2014. № 5. – С. 26.
2. Карасева Д. С. Лингвистическая компетенция: теория и практика преподавания. – Казань: КФУ, 2017. – 230 с.

3. Львов М. Р., Горецкий В. Г., Сосновская О. В., Методика преподавания русского языка в начальных классах. Учеб.пособие для студ. учреждений высш. проф. образования. 7-е изд., стер.: Издательский центр «Академия», 2012. – 464 с.